

Mala privreda Podravine

I. MALA PRIVREDA U UKUPNOM PRIVREDNOM RAZVOJU

1.1. Uvod

Naša zemlja s preko 2.100 dolara nacionalnog dohotka po stanovniku dostigla je onaj nivo društveno-ekonomskog razvoja, kada u daljnjem razvoju nisu više dovoljna samo globalna strukturna usklađivanja i pomjeranja u udruženom radu, već su ekonomski i društveno nužni oni ekonomski potezi, koji mogu doprinositi da bi se brže razvijao tercijarni sektor privređivanja, a posebno sve ono što se podrazumijeva pod pojmom »mala privreda«. Sve više postaje jasno da razvoj male privrede predstavlja ekonomsku nuždu i društvenu potrebu kao jedan od izbora za bržu promjenu privredne strukture narodne privrede.

Za takav pristup ima nekoliko društveno-ekonomskih razloga: najprije, nerazvijenost malih proizvodnih i uslužnih kapaciteta sa svim prednostima koje traže dinamičan i stabilan ekonomski razvoj, već predstavlja značajnu prepreku privrednom razvoju u cjelini, jer ostaju na mnogim područjima nepokrivene značajne potrebe za proizvodima u malim serijama i uslugama, u čemu su proizvodni kapaciteti male privrede nezamjenjivi. Mala privreda predstavlja i ono područje privredne aktivnosti, gdje se mogu uspješnije zadovoljavati razne, sve izrazitije potrebe radnih ljudi i građana, a ujedno se stvaraju uvjeti za novo produktivno zapošljavanje, uključujući i mogućnost povratka radnika koji privremeno rade u inozemstvu.

Posebno treba istaći da sve izrazitija podjela rada i velikoserijska proizvodnja otvaraju široke prostore za razvoj male privrede.

Dakle, razvijati malu privredu na samoupravnom proizvodnom odnosu, znači razvijati privredu u cjelini, praktično ostvarivati udruživanje rada i sredstava na osnovama koje su opredjeljene u Zakonu o udruženom radu.

Rezultati istraživanja male privrede u svijetu, a i u nas, još uvijek su relativno skromni. Teorijske dileme u suvremenoj ekonomskoj misli, kao i u praksi, što je to mala privreda u pojedinoj narodnoj privredi, ostaju i dalje.

1.2. Pojam i značaj male privrede

Iako su rezultati proučavanja male privrede i u industrijski razvijenim zemljama svijeta, a posebno kod nas, još uvijek relativno skromni, može se pouzdano utvrditi da u suvremenoj ekonomskoj teoriji i praksi – postoji dilema oko toga: što je zapravo mala privreda i kakva je njena uloga u privrednom razvoju svake zemlje?

Niz autora pod malom privredom podrazumijeva zanatstvo. Neki tu svrstavaju i ugostiteljstvo, zatim trgovinu. Neki saobraćaj i »sitnu« industriju, kod čega se pod pojmom »sitna« podrazumijevaju manji kapaciteti (prvenstveno s gledišta broja zaposlenih radnika).

Neosporna je činjenica da definicija pojma male privrede ovisi o nivou razvoja proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa određene narodne privrede. Ako prihvatimo sintetički pokazatelj nivoa razvijenosti (narodni dohodak per capita), onda je graničnih 1.000 američkih dolara granica gdje ima uvjeta da se vrši diferencijacija privredne strukture.

Najčešće se mala privreda kod mnogih autora postovjećuje sa tercijarnim djelatnostima, što nije sasvim u redu, jer pod ovime se podrazumijeva, na primjer, i cjelokupni saobraćaj i slično. Sasvim je izvjesno da naučna definicija ili definicija koja bi mogla biti univerzalna – nije jednostavan zadatak. No, bez obzira na ovu terminološku neujednačenost i kod nas i u svijetu, nitko ne može da umanji značaj male privrede za ukupan društveno-ekonomski razvoj svake proizvodno razvijene zemlje.

1.2.1. Neka poimanja male privrede u svijetu

Definicija male privrede je prilagođena uvjetima koji odgovaraju određenom društveno-ekonomskom i političkom sistemu dotične zemlje, pa je definiranost pojma male privrede u svijetu različita.

Tako u Sjedinjenim Američkim Državama pod slovanjem ili malom privredom (small business – SB) prema SB Administration ustanova od strane Kongresa, smatraju poduzeća koja zapošljavaju do 250 radnika i ostvaruju do 5 miliona USA \$ prometa kod građevinskih, grosističkih i uslužnih poduzeća ili do 1 milijun USA \$ prometa kod detaljističkih i uslužnih poduzeća odnosno do 500 uposlenih radnika kod državnih licita-

cija. Osim toga, u ovoj zemlji postoji niz instituta koji rade različite poslove u maloj privredi, pružajući savjete, tehničku pomoć, informacije iz marketinga i slično.

U Japanu je mala privreda razvijena do zavidnog nivoa. Iskorištene su prednosti malih organizacija koje lakše podnose tržišne oscilacije, koje su vrlo fleksibilne i lako se prilagođavaju momentalnim oscilacijama u svim svojim funkcijama, a ulaganja po zaposlenom u stvaranju kapaciteta su minimalna. U malu privredu ubrajaju sva poduzeća koja zapošljavaju do 300 radnika.

Od zemalja Zapadne Evrope Zapadna Njemačka ima najrazvijeniju malu privredu. Nema nekih naročitih kriterija kojima bi se određivala mala privreda u odnosu na ostalu, no podaci o postojećim kooperativnim odnosima s industrijom najbolje govore o njezinoj razvijenosti. Tako npr. DAIMLER BENZ ima 18.000 malih i sitnih kooperanata, AEG oko 30.000. Preko 60 % kooperanata radi s metalnom industrijom, 30 % s elektroindustrijom, a ostalih 10 % s ostalom industrijom.

U Italiji se zbog viška radne snage stimulira razvoj kapaciteta gdje se uz mala ulaganja mogu formirati takova proizvodno-prerađivačka poduzeća koja mogu zaposliti što više radne snage. Stoga se pod malom privredom smatraju poduzeća do 500 zaposlenih, od 500 do 1000 smatraju se poduzećima srednje privrede, a preko 1000 zaposlenih velikom privredom.

Francuska u malu privredu razvrstava sva poduzeća koja zapošljavaju do 200 radnika, a stimulira ih čitavim nizom beneficija.

Po iznesenim kriterijima za pojedinu zemlju Zapada, mala privreda je zastupljena u ukupnoj strukturi privrede u slijedećim postocima.

Tablica 1.

Zastupljenost male privrede u strukturi privreda razvijenih zapadnih zemalja:

USA	15%
JAPAN	43%
ZAPADNA NJEMAČKA	18%
ITALIJA	14%
FRANCUSKA	16%

U nekim se zemljama Istočne Evrope počinje uočavati značaj male privrede na sadašnjem nivou ukupnog društveno-ekonomskog razvoja za njihov daljnji privredni razvoj.

U Poljskoj je do sada postojala institucija mješovitih akcionarskih društava, ali samo u vanjskoj trgovini. Tako je posljednjih godina osnovano oko 150 društava s mješovitim kapitalom, ali su njihova sjedišta izvan Poljske, uglavnom u zapadno-evropskim zemljama i SAD. Početkom ožujka 1979. godine donesena je nova uredba o osnivanju i radu poduzeća uz sudjelovanje stranog kapitala. U tim mješovitim društvima s »ograničenom odgovornošću«¹ domaći partner mora osigurati najmanje 51 % osnovnog kapitala.

Elastični oblici suradnje malih i srednjih poduzeća trebali bi ublažiti teškoće u plasmanu poljske robe za zapadna tržišta, a osim toga vjeruje se, da će se novom uredbom pomoći otklanjanju deficita nekih vrsta robe široke potrošnje i usluga na unutrašnjem tržištu.

1.2.2. Pojam i značaj male privrede u jugoslavenskoj teoriji i praksi

Prva posebna istraživanja o maloj privredi u našoj zemlji obavljena su poslije 1960. godine. Polazeći od rezultata ovih istraživanja, kao i od nekih parcijalnih izučavanja koja se u posljednje vrijeme i kod nas vrše, mogla bi se mala privreda uvjetno tretirati kao jedan specifičan oblik privređivanja, koji se od ostale privrede razlikuje ne samo u pogledu veličine privrednih jedinica i njegovog odnosa prema proizvodnim faktorima, već i u pogledu funkcije koju ovaj dio privrede ima u društvenoj podjeli rada.

Spomenuta specifičnost male privrede ne iscrpljuje se samo u činjenici što se ovdje, uglavnom, radi o manjim privrednim jedinicama u pogledu angažiranih faktora proizvodnje, vrijednosti ostvarene proizvodnje i slično.

Mala privreda omogućava funkcioniranje cijelog privrednog mehanizma. Komplementarnost pogona male privrede je temeljna značajka svih istraženih pojavni oblika. Ona snabdjeva domaće tržište svim onim proizvodima i uslugama za čiju izradu krupna, kapital-intenzivna proizvodnja nije ekonomski zainteresirana. Mala privreda rasterećuje velike radne organizacije od one proizvodnje koja opterećuje njihovu tehnologiju.

Od posebnog je značaja uloga male privrede u privrednom napretku i razvoju pojedinih nerazvijenih regija i sredina. Ovdje je potrebno naglasiti da je mala privreda sa svojom niskom strukturom sredstava, u stanju da mobilizira mnoge resurse, da ih finalizira ili pretvori u poluproizvode, što je od posebnog značenja za brzi ekonomski razvoj nerazvijenih područja.

Dakle, mala privreda se može definirati kao organizacija proizvodnje sitne industrije i kao dopuna velikoserijske proizvodnji, koja koristi, između ostalog (često) otpadne i lokalne sirovine i energiju. Može se organizirati bez većih investicijskih ulaganja, te ima dobrim dijelom zanatski, servisni ili uslužni karakter. U maloj privredi je veliko učešće osobnog rada i brzog adaptiranja na trenutne potrebe tržišta. Ona obuhvaća i domaću radinost i koristi slobodno vrijeme i energiju stanovništva.

Razvojne mogućnosti male privrede kod nas su vrlo velike. To je u skladu sa sve bržim porastom velikoserijske industrijske proizvodnje (koju karakterizira uvođenje suvremene mehanizacije i automatizacije), kao i sa sve većom opremljenošću domaćinstava suvremenim tehničkim aparatima i s vrlo brzim porastom životnog standarda radnog čovjeka. Zato, kada govorimo o maloj privredi i o oblicima privredne aktivnosti mislimo na:

- prerađivačku djelatnost, koja se odvija u malim industrijskim kapacitetima koji vrše obradu, preradu i doradu proizvoda ekstraktivne industrije, građevinarstva i poljoprivredno-šumskih proizvoda. Ona se javlja i kao prateća kooperantska proizvodnja za inicijalnu industriju, kao neserijska proizvodnja ili proizvodnja u malim serijama proizvoda specifičnog karaktera i ograničenog obujma potrošnje. Tu se obično misli na dopunsku (komplementarnu) proizvodnju i industrijsku proizvodnju koja je značajna za snabdjevanje lokalnog tržišta raznim proizvodima, kao i proizvodnja koja koristi lokalne sirovine i prerađuje industrijske i druge otpatke, kao i onaj dio pri-

¹ Zvonimir Mešić: Problemi poticanja male privrede u SR Hrvatskoj, Zagreb, ožujak 1980., str. 2 - 4.

vredne aktivnosti koji omogućuje ulaznje u one poslove koji pružaju priliku da se efikasnije koriste prednosti društveno-ekonomskog razvoja nedovoljno razvijenih područja.

- servisne pogone industrijskih i trgovačkih organizacija koji imaju status osnovne organizacije udruženog rada,
- zanatske organizacije udruženog rada,
- djelatnosti koje se obavljaju sa sredstvima u vlasništvu građana u zanatstvu, ugostiteljstvu, autoprevozu, brodarstvu i drugim, osim poljoprivrede,
- djelatnost građana u domaćoj radinosti, turizmu i sl.,
- djelatnost zanatskih zadruga i poslovnih udruženja iz navedenih oblasti privređivanja.

Najteže je utvrditi veličinu »manjih industrijskih organizacija udruženog rada« koje razvrstavamo u malu privredu. Tu nije najznačajnije koliki je broj zaposlenih, nego više sam karakter djelatnosti, odnosno proizvodnje. Ima organizacija udruženog rada koje zapošljavaju vrlo mali broj radnika, na primjer do 50, ali su po stupnju tehnologije i opremljenosti i karakteru proizvodnje s njenim obujmom prava industrijska poduzeća, a ne mala privreda. S druge strane, postoje industrijske radne organizacije udruženog rada sa više od 200, pa čak i 1.000 radnika, koje su po tim istim uvjetima djelatnosti, mala privreda, a ne krupne industrije.

Razvoj male privrede u našoj zemlji odvijao se stihijski, nije bilo ozbiljnih društvenih poticaja koji bi poboljšali i ubrzali njen rast. Pred malu privredu postavljena su tri vrlo važna društvena zadatka:

- dopuna poljoprivredi i industriji,
- zadovoljavanje naraslih potreba privrede, domaćinstva i pojedinaca i
- planirani prihvrat radne snage iz zemlje i povratnika s privremenog rada u inozemstvu.

Znači, razvoj male privrede u našoj zemlji treba se programirati, uz značajne poticaje društva, koji bi pozitivno djelovali na povećanje obima i kvalitete poslovanja.

Mala privreda ima veliki značaj za otklanjanje strukturnih neusklađenosti u privredi naše zemlje, za zadovoljavanje potreba za određenim proizvodima, za ostvarivanje politike ekonomske stabilizacije u cjelini, a posebno za produktivnije zapošljavanje stanovništva. Manje organizacije udruženog rada i male privredne jedinice mogu se brže prilagođavati potrebama privrede i stanovništva na određenom užem području, a sposobne su za efikasno privređivanje i sa proporcionalno manjim ulaganjem.

II. MALA PRIVREDA I RAZVOJ REGIJE BJELOVAR

Brzi privredni, naročito industrijski, razvitak naše zemlje poslije 1945. godine odvijao se u uvjetima nepovoljne agrarne strukture i s dominantnom ulogom poljoprivrednog, odnosno seljačkog stanovništva. Područje regije Bjelovar (bilogorsko-podravska regija) karakteristično je po niskom udjelu poljoprivrede u strukturi

privrede, s velikim udjelom individualnih poljoprivrednih gospodarstava, slabo opremljenim sredstvima za rad i pretežno naturalnim karakterom proizvodnje. Ipak, industrijalizacija je pokrenula velike kontigente stanovništva iz sela u gradove i s individualne poljoprivrede u društvenu privredu, uključujući i društvenu poljoprivredu, kao i u ostale društvene djelatnosti.

Razvojem privrede nastaju i na ovom području značajne promjene socio-ekonomske strukture stanovništva. Smanjuje se udio poljoprivrednog, a povećava udio nepoljoprivrednog stanovništva. Napuštanje poljoprivrede u većim razmjerima javlja se u poslijeratnim godinama kao rezultat ubrzanijeg razvoja industrije i ostalih djelatnosti do privredne reforme, a omogućava zapošljavanje većeg broja nove radne snage u nepoljoprivrednim djelatnostima.

Nova radna mjesta u društvenom sektoru brže su se otvarala nego što je bio prirodni priraštaj radne snage, što je omogućavalo da se dio aktivno angažiranog stanovništva iz poljoprivrede zaposli u nepoljoprivrednim djelatnostima.

Postoje i mnogi drugi razlozi za napuštanje bavljenja poljoprivredom kao što su: uvjeti rada i života na selu, želja za promjenom zanimanja i zvanja, osjećaj potrebe za većom socijalnom sigurnošću, sigurniji izvori prihoda, bolja zdravstvena zaštita, sigurnija budućnost, a zatim i atraktivnost grada i bavljenja unosnijim zanimanjem.

Odliv radne snage iz poljoprivrede bio je veći od prirodnog priraštaja tako da se broj aktivnih u poljoprivredi smanjuje. U prosjeku svake godine poljoprivreda napušta 2.600 aktivnih stanovnika (tempo pada uzet iz statističkih podataka Zajednice općine Bjelovar za 1980. godinu).

Usporedo sa smanjenjem broja aktivnog stanovništva, smanjivao se i broj uzdržavanog stanovništva u poljoprivredi. Ukupno poljoprivredno stanovništvo na području regije smanjilo se od 1953. do 1961. godine za 37.710, a od 1961. do 1971. godine za 40.612 stanovnika, što predstavlja blizu 60 posto od ukupnog broja stanovnika regije.²

Udio poljoprivrednog u ukupnom broju stanovnika znatno je veći na području regije nego u prosjeku za Socijalističku Republiku Hrvatsku³:

Godina	Broj poljopriv. stanovništva u regiji	% poljoprivrednog od ukupnog broja stanov. Regija	SRH
1953.	307.285	74,2	56,4
1961.	270.115	66,0	43,9
1971.	229.503	58,9	32,3
1981. ⁴	200.000	55,0	30,0

Tempo smanjivanja udjela poljoprivrednog stanovništva je sporiji nego u prosjeku za cijelu SRH.

Zakonitost je privrednog razvoja da se relativno brzo smanjuje poljoprivredno stanovništvo, no u regiji je prisutan i jedan drugi proces, a to je porast broja stanovnika koji se poljoprivredom bave kao sporednim zanimanjem u svrhu ostvarivanja dodatnog prihoda, uz dohodak ostvarivan radom u društvenom sektoru.

² Statistički godišnjak Zajednice općina Bjelovar 1980, str. 64

³ Izvor: Knjige popisa stanovništva, s time da je 1953. godine prerađena na sadašnje općine

⁴ Procjena

Ovisno o strukturi privrede i tempu privrednog razvoja regije, kreće se i zaposlenost u društvenom sektoru. Ukupan broj zaposlenih povećao se od 30,1 tisuća u 1956. godini, na 54,1 tisuća u 1973. godini ili 77.350 u 1980. godini. Prosječno godišnje broj zaposlenih povećava se po stopi 3,1 posto, što je nešto niže od rasta za cijelu republiku gdje je ta stopa iznosila 3,3 posto.

Općina	Broj zaposlenih		% od ukupnog stanov.	
	1973. ⁵	1980. ⁶	1973.	1980.
Ukupno:	54.154	77.350	13,9	20,9
Bjelovar	10.873	15.974	16,5	24,1
Čazma	1.786	2.631	9,7	15,9
Daruvar	5.304	6.766	15,4	21,6
Đurđevac	3.982	6.145	8,3	14,1
Garašnica	2.790	3.802	13,5	20,0
Grubišno Polje	1.580	2.289	8,6	14,5
Koprivnica	9.748	16.139	16,0	26,4
Križevci	5.003	6.197	11,5	15,0
Pakrac	5.389	6.800	18,8	24,5
Virovitica	7.699	10.607	15,1	22,2

⁵ Izvor: Dokumentacija, 1973. br. 163, RZS

⁶ Izvor: SGI, 1981, str. 606-608.

⁷ Izvor: SG ZOB, 1980, str. 182.

U razdoblju 1974 – 1978. godine nominalni društveni proizvod (po čistim djelatnostima i terciarnom principu) ukupne privrede regije povećan je za oko 2,4 puta,⁷ a prosječna godišnja stopa rasta iznosila je 24,03 posto, dok je za isto razdoblje u SR Hrvatskoj ukupan privredni rast u nominalnom iznosu ostvaren po prosječnoj stopi od 21,98 posto.

Na takvu dinamiku rasta privrede utjecalo je više faktora, u prvom redu privredna struktura regije, a naročito relativno veliki udio poljoprivrede, čije su oscilacije u proizvodnji, po pojedinim godinama, jače utjecale na dostignutu razinu privrednog razvoja regije.

Težište je privrednog razvoja bilo na društvenom sektoru privrede koji je ostvario rast društvenog proizvoda po stopi od oko 28%, što znači nominalno povećanje materijalne proizvodnje za oko 2,6 puta, dok je privatni (individualni) sektor privrede, čiji proizvodni potencijal počiva na poljoprivrednoj proizvodnji, povećao društveni proizvod, u proteklom razdoblju, za oko 1,8 puta ili prosječno godišnje po stopi od 15,1%.

Materijalna proizvodnja industrije u nominalnom izrazu povećana je preko 2,5 puta, a prosječna godišnja stopa rasta iznosi oko 26 posto. U poljoprivredi je stopa povećana za nešto preko 1,7 puta ili prosječno godišnje po stopi od 14,3 posto.

Komparativni podaci za SR Hrvatsku, u istom razdoblju, iznose:

Tablica 2: DRUŠTVENI PROIZVOD PO ČISTIM DJELATNOSTIMA I SEKTORU VLASNIŠTVA – TERITORIJALNI PRINCIP

	– tekuće cijene – u mil. din.					
	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1980.
ZO BJELOVAR	4.946	6.093	7.209	8.892	11.491	14.418
– društveni	3.024	4.046	4.837	5.916	8.179	10.818
– individualni	1.922	2.047	2.372	2.976	3.312	3.600
Industrija i rud.	1.262	1.799	2.082	2.486	3.503	4.538
Poljopriv. i rib.	1.897	2.173	2.421	2.924	3.310	3.705
– društveni	260	394	371	362	503	683
– individualni	1.637	1.779	2.050	2.562	2.807	3.022
Šumarstvo	167	232	273	317	383	469
Vodoprivreda	–	–	–	72	106	170
Građevinarstvo	414	446	628	826	1.191	1.640
– društveni	251	322	470	624	924	1.357
– individualni	163	124	158	202	267	283
Promet i veze	285	337	399	502	610	742
– društveni	261	305	372	464	574	692
– individualni	24	32	27	38	36	50
Trgovina	694	820	807	1.193	1.705	2.246
– društveni	694	819	869	1.190	1.703	2.245
– individualni	–	1	1	3	2	1
Ugostiteljstvo i turizam	93	115	160	246	246	286
– društveni	80	96	131	212	204	232
– individualni	13	19	29	34	42	54
Obrtništvo (proizv. dio)	123	158	241	269	332	431
– društveni	38	66	134	132	174	241
– individualni	85	92	107	137	158	190
Stambeno-kom. djel.	11	13	8	26	64	87
Financ. i dr. usluge	–	–	–	20	27	82
Obraz. i kultura	–	–	–	–1	–1	1
Zdravstvo (proizv. dio)	–	–	–	12	15	21
Neraspoređeno	–	–	127	–	–	–
– društveni	–	–	127	–	–	–
– individualni	–	–	–	–	–	–

Izvor: SG ZOB, Bjelovar 1980, str. 182.

– ukupna privreda ima povećanje društvenog proizvoda za oko 2,2 puta ili prosječno godišnje po stopi od 22,4 posto,

– industrija i rudarstvo za oko 2,08 puta ili 20,1 posto,

– poljoprivreda za oko 1,6 puta ili za 11,9 posto prosječno godišnje.

Stopa rasta zanatstva u regiji iznosila je 28,5 posto, ili apsolutno povećanje iznosilo je 2,7 puta. Istovremeno stopa rasta društvenog proizvoda (nominalnog) u zanatstvu SR Hrvatske iznosila je prosječno godišnje 33,2 posto ili apsolutno povećanje od 3,2 puta. Unatoč sporijem rastu zanatske djelatnosti i drugih objekata male privrede u regiji, komparativno s pokazateljima za SFRJ i SR Hrvatsku, povećava se učešće od 4,48 posto u ukupnoj visini ostvarenog društvenog proizvoda u 1974. godini za 4,97 posto u 1978. godini. Relativno povećanje (mjereno prosječnom godišnjom stopom rasta) iznosi 2,62 posto. To je pokazatelj koji govori o stihijnosti razvoja male privrede u regiji Bjelovar. U pojedinim općinama je situacija različita, ovisno o određenim poticajnim mjerama za brži razvoj male privrede kao i pokušajima određenih mjera ekonomske politike pojedine društveno-političke zajednice.

Za sada poznate prirodne resurse, osim poljoprivrede i šumarstva regije Bjelovar, čine nafta i prirodni plin, ugljen, glina, građevinski kamen, kremen pijesak, grafit, te hidroenergija i mineralno-termalna vrela. Općenito se oni karakteriziraju različitim značenjem u pogledu količine i kvalitete utvrđenih rezervi.

Razvoj regije Bjelovar obilježavaju promjene koje se očituju jačanjem društvenog sektora privrede, rastu industrijske proizvodnje, građevinske djelatnosti i trgovine.

Nosioci razvoja regije u industriji su prehrambena industrija, metalna industrija, drvna industrija, proizvodnja nemetala, proizvodnja građevinskog materijala i duhanska industrija.

U prehrambenoj industriji dominantno mjesto zauzima u regiji Složena organizacija udruženog rada »PODRAVKA«, prehrambena industrija Koprivnica, koja raspolaže s 26% nabavne vrijednosti osnovnih sredstava ukupne industrije na području regije. Zatim tu je »Mlinar«, Križevci, te Tvornica kekisa i vafla »Koes-tlin« iz Bjelovara.

U sklopu metalne industrije najznačajnije mjesto zauzima »Dalit« ljevaonica željeza i tvornica strojeva, Daruvar, »Čelik« Križevci i »Tomo Vinković« Bjelovar.

Drvnu industriju predstavlja »Bilo-Kalnik« Koprivnica i »Česma« Bjelovar.

Jedini proizvođač ravnog stakla u republici jest Industrija stakla i rudnik nemetala u Lipiku.

U proizvodnji građevinskog materijala, u grupaciji kamenoloma i krečarni, najznačajnije mjesto u regiji zauzima RO »Građevinski materijali« u Drnju (općina Koprivnica) u sastavu SOUR »Bilo-Kalnik« Koprivnica.

Industrija duhana bilježi značajan razvoj proizvodnje fermentiranog duhana s kapacitetima koji čine oko 54% kapaciteta ove proizvodnje u SR Hrvatskoj.

Sadašnji stupanj privredne razvijenosti regije Bjelovar mjeren dohotkom i društvenim proizvodom per capita ne zadovoljava i u cjelini gledano radi se o slabije razvijenom području SR Hrvatske.

Dinamično promatrano, nivo razvijenosti se povećava, ali pri tome treba imati na umu da se stanovništvo

smanjuje po prosječnoj stopi od 0,5%, a u Hrvatskoj povećava po stopi od 0,8%.

Iako regija Bjelovar pripada razvijenoj Srednjehrvatskoj makroregiji značajni impulsi tog razvoja ne dopiru i do ove regije, koja bi s obzirom na svoje prirodne resurse mogla uspješno razvijati proizvodnju koja je koncentrirana u gradskim centrima makroregije, čime bi se ti gradovi znatno rasteretili, a regija bi mogla ubrzati svoj vlastiti razvoj.

U usporedbi s pozitivnim kretanjima u industriji, u prethodnom srednjoročnom razdoblju kretanja u poljoprivredi društvenog i privatnog sektora bila su znatno nepovoljnija od planiranih, na što je uz nepovoljne uvjete proizvodnje utjecalo i neostvarenje planiranih investicijskih ulaganja u proširenje i uređenje poljoprivrednog zemljišta.

Prema najažurnijim podacima (»Analiza poslovanja organizacija udruženog rada privrede za I–XII 1982. godine na području Zajednice općina Bjelovar«⁸) akumulativna i reproduktivna sposobnost privrede regije Bjelovar, dosta je niska. Premda ostvareni dohodak po radniku ima nominalno visok rast u odnosu na isto razdoblje 1980. godine, u apsolutnom iznosu još uvijek je nezadovoljavajući u odnosu na sve potrebe koje se moraju podmiriti, što ima odraza na nisku akumulativnost i reproduktivnu sposobnost, te nedovoljnost vlastitih sredstava za unapređenje i proširenje materijalne osnove rada i na visoku zaduženost osnovnih organizacija iz privrede.

Postojeći kapaciteti male privrede s područja industrije, građevinarstva, prometa, ugostiteljstva i zanatstva u društvenom i privatnom sektoru rezultat su autonomnog procesa, a ne neke organizirane akcije. Učešće ostvarenog društvenog proizvoda u ukupno ostvarenom društvenom proizvodu regije Bjelovar stagnira u srednjoročnom razdoblju 1976. – 1980. godine, na razini učešća od 3,8 posto. Broj zaposlenih se polako smanjuje, po prosječnoj godišnjoj stopi pada od 6,3 posto u srednjoročnom razdoblju 1976 – 80. godine. U pogonima male privrede na području regije Bjelovar u 1976. godini bilo je zaposleno 5.494 radnika ili 9,2% od ukupnog broja zaposlenih ili 11,2% od broja zaposlenih u privredi regije. Godine 1980. broj zaposlenih iznosio je 3.585 ili 4,3% od ukupnog broja zaposlenih ili 5,8 posto od broja zaposlenih u privredi.

2.1. Mogućnosti i pravci razvoja male privrede regije Bjelovar

Budući da je regija Bjelovar u prethodnom razdoblju bila slabije zahvaćena procesom industrijalizacije, razvoj industrije u narednom razdoblju treba biti osnovna metoda razvoja i to s izraženim jezgrama razvoja koje će biti u stanju za sobom povući preobražaj cijele socio-ekonomske strukture regije.

Ocjenjuje se da bi dugoročno gledano, industrija mogla i trebala bilježiti brzu dinamiku rasta i to po stopi od 9 – 10% godišnje. Udio industrije porastao bi na oko 43 posto krajem stoljeća.

Poljoprivreda bi i dalje ostala značajna djelatnost u regiji i pored velikog smanjenja udjela poljoprivrede u društvenom proizvodu i to s 27% u 1985. godini, na 17,5% u 2000. godini. Osnovne strukturne promjene u

⁸ Izvor: SDK Sjedište u Bjelovaru, Bjelovar, ožujak 1983, str. 17 – 19.

poljoprivredi kretat će se u pravcu bržeg porasta učešća stanovništva, a u okviru biljne proizvodnje povećat će se proizvodnja voćarstva (vinogradarstvo), krmnog (uključujući kukuruz) i industrijskog bilja.

Tablica 3: DINAMIKA RASTA PROIZVODNJE I OSNOVNE STRUKTURNE PROMJENE OD 1985. I 2000. GODINE REGIJE BJELOVAR

O P I S	Cijene 1973. g.		Struktura u %	
	1985.	2000.	1985.	2000.
	- Društveni proizvod (čiste djelatnosti) - u mil. dinara			
Privreda - ukupno	11.900	34.647	100,0	100,0
- društveni sektor	9.188	30.555	77,2	88,2
- privatni sektor	2.712	4.092	22,8	11,8
Industrija	4.190	14.875	35,2	42,9
Poljoprivreda	3.224	6.075	27,1	17,5
- društveni sektor	1 016	3.070	8,5	8,9
- privatni sektor	2.208	3.005	18,6	8,6
Šumarstvo	260	470	2,2	1,4
Građevinarstvo	960	3.134	8,1	9,1
Promet	798	2.536	6,7	7,3
Trgovina i ugostiteljstvo	2.120	6.540	17,8	18,9
Zanatstvo i ostalo	348	1.017	2,9	2,9

Razvitak privrednih djelatnosti tercijarnog sektora u uskoj je i neposrednoj vezi sa stupnjem društvene podjele rada i industrijskog razvitka. Dugoročniji intenzivan razvoj materijalne proizvodnje, tržišta, razmjene, potrošnje, unapređenja životnog standarda i društvene efikasnosti cjelokupne privrede na bilo kom području, nemoguće je zamisliti bez funkcionalnog razvitka tercijarnih djelatnosti.

Rast prometa i trgovine sa ugostiteljstvom bio bi za oko jedan do dva poena viši od rasta industrije, komunalne djelatnosti također preko 8%.

Osnova za poticanje bržeg i stabilnijeg razvoja male privrede nalazi se u činjenici da mala privreda ima značajnu komplementarnu ulogu u razvoju proizvodnog i uslužnog sektora, u poticanju ravnomjernijeg regionalnog razvoja, osiguranja zadovoljenja potreba za pojedinim proizvodima i posebno uslugama u bržem rješavanju problema zaposlenosti i boljem korištenju postojeće infrastrukture i drugih materijalnih potencijala.

Mala privreda je ono područje privredne aktivnosti preko kojeg se mogu uspješno zadovoljavati razne potrebe ostale privrede i građana regije:

- proizvodne djelatnosti u okviru manjih industrijskih organizacija, kao prateća kooperantska ili dopunska djelatnost velikoserijske proizvodnje,
- proizvodne djelatnosti koje je moguće organizirati bez većih investicija i rizika,
- proizvodna djelatnost koja koristi lokalne izvore sirovina i prerađuje industrijske i druge otpatke,
- manje industrijske organizacije udruženog rada koje svojim radom i tehnologijom rada pretežno pripadaju zanatskoj proizvodnji sa visokim učešćem živog rada,
- servisni pogoni industrijskih i trgovačkih organizacija udruženog rada, koje imaju status osnovnih organizacija udruženog rada,
- zanatske i druge osnovne organizacije udruženog rada, građevinsko-proizvodnog i uslužnog zanatstva, kao i njihove asocijacije,
- proizvodno-prometne i štedno-kreditne zadruge,
- djelatnosti koje se vrše osobnim radom, sredstvima u vlasništvu građana na području zanatstva, ugostiteljsko-turističke djelatnosti, autoprijevoznitva i u dru-

gim oblastima, osim poljoprivrede, kao i ugovorne organizacije udruženog rada,

- kućna radinost koju organiziraju osnovne i druge organizacije udruženog rada, kao i interesne zajednice za zapošljavanje.

Polazeći od postojećeg stanja organiziranosti male privrede i zastupljenosti pojedinih djelatnosti u društvenom i privatnom sektoru regije Bjelovar, te stvarnih potreba za proizvodima i uslugama, može se konstatirati da postoji dovoljno prostora za proširenje postojećih a također i osnivanje novih pogona i radnji u postojećim djelatnostima i strukama, kao i u onim koje do sada nisu bile zastupljene.

Razvoj male privrede treba biti usmjeren na izgradnju manjih disperziranih proizvodnih pogona i na proširenje uslužnog zanatstva.

Mala privreda mora odigrati vrlo veliku ulogu u naprežanjima cijelog društva za smanjenje uvoza i za supstituciju uvoznih komponenata. Povećanje potrošnje trajnih potrošnih dobara i uvođenje novih uređaja i opreme, kao i veća i raznovrsnija opremljenost poljoprivrednih domaćinstava mehanizacijom, zahtijeva brži rast servisnih usluga.

Obim građevinskih radova (izgradnja privrednih i društvenih objekata i njihovo održavanje) nameće usporedno razvoj zanatstva u građevinarstvu.

Zavisno od potreba krupne industrijske proizvodnje treba razvijati proizvodnju nekih dijelova i proizvoda malih serija i specijalne izrade, kao i razvijati djelatnosti koje su potrebne industriji (ambalaža).

Treba stvarati manje proizvodne jedinice koje svojom proizvodnjom utječu na smanjenje uvoza niza proizvoda koje danas uvozimo, kao što su galanterija i konfekcija, razni proizvodi od metala, drva, plastike, tkanine, kože, različiti proizvodi namijenjeni djeci i domaćinstvu, zatim proizvodi namijenjeni izvozu, a posebno proizvodnja suvenira (suveniri namijenjeni ne samo domaćim već i inozemnim turistima).

Domaća radinost pruža velike mogućnosti kao pogodan oblik dopunskog privređivanja, a njen društveno-ekonomski značaj ogleda se u mogućnostima angažiranja zaposlenih osoba, povećanja nacionalnog dohotka i dohotka stanovništva, korištenja lokalnih sirovina i industrijskih otpadaka, snabdjevanja tržišta raznim proizvodima široke potrošnje i suvenira, upotpunjavanja turističke ponude kao i u značajnim mogućnostima izvoza proizvoda domaće radinosti.

Sagledavajući postojeće stanje privatnog zanatstva (za koje smo ranije konstatirali da ne zadovoljava), a imajući pri tome u vidu s jedne strane planirane stope rasta industrijske proizvodnje, poljoprivrede, građevinarstva, uvođenje nove tehnologije rada, i s druge strane, sve veći stupanj urbanizacije i porasta standarda stanovništva koji utječe na rast potražnje za zanatskim uslugama, nameće se potreba stvaranja novih oblika zanatskih radnji, posebno servisnog tipa i to u svim oblastima privrede.

Za razvoj zanatstva bit će u narednom periodu veoma važno povezivanje obrtnika međusobno, a također i s organizacijama iz oblasti industrije, poljoprivrede, građevinarstva i dr.

Posebnu pažnju će trebati posvetiti našim radnicima povratnicima iz inozemstva, stvaranjem uvjeta da plasiraju svoje uštedevine u otvaranje raznih zanatskih, posebno deficitiranih radnji, za čijim uslugama postoji potražnja na tržištu. Građanima koji će ulagati svoja

sredstva u određene zanatske aktivnosti trebalo bi osigurati potpunu pravnu, ekonomsku i socijalnu sigurnost, što drugim riječima znači i oslobađanje od plaćanja poreza u onim zanatskim djelatnostima koje su deficitarne ili ih uopće nema. Ta bi se politika provodila do vremena kada pojedina zanatska radnja prestane biti deficitarna.

III. UMJESTO ZAKLJUČKA

Aktivnost i mjere ekonomske politike na razini regije Bjelovar

Polazeći od značaja razvoja male privrede kao komplementarne grane velikoserijskoj industriji, kao područje u kojem se može zaposliti veći broj građana, posebno povratnika iz inozemstva, predlažu se slijedeće aktivnosti i poticajne mjere na razini regije Bjelovar:

- usmjeravanje razvoja na deficitarne djelatnosti provođenjem selektivne kreditne i porezne politike;
- namjerno usmjeravanje udruženih sredstava u okviru banaka, sredstava štednje, sredstava samoupravne interesne zajednice za zapošljavanje, fonda za društveni i privredni razvoj i rezervnog fonda;
- stvaranje povoljnijih, stabilnijih i dugoročnijih uvjeta privređivanja osobnog rada sredstvima u svojini građana i njihovog usklađivanja s obavezama organizacija udruženog rada u odgovarajućim djelatnostima;
- stimuliranje ulaganja slobodnih sredstava građana i radnika privremeno zaposlenih u inozemstvu u djelatnostima male privrede;

- školovanje putem samoupravne interesne zajednice koja financira usmjereno obrazovanje stručnih kadrova potrebnih zanatstvu i uopće onih kadrova koji su potrebni maloj privredi. U okviru toga potrebno je da se izrade posebni programi obrazovanja, te da se putem njih osigura stjecanje stručnih znanja praktičnim radom na radnom mjestu, a prema potrebama i zahtjevima zanatske privrede;

- ispitivanje mogućnosti da se politikom poreznih stopa, oslobođenja, olakšica i drugim mjerama porezne politike, potiče razvoj deficitarnih zanata;

- poduzimanje mjera za radikalno otklanjanje pojava bespravnog rada i zaštite radnih ljudi koji samostalne djelatnosti obavljaju u skladu s pozitivnim propisima;

- politikom cijena utjecati na pravilno formiranje cijena, uz primjenu normativa.

U realizaciji poticajnih mjera razvoja male privrede moraju se uključiti potpisnici »Dogovora o osnovama Društvenog plana Zajednice općina Bjelovar za razdoblje od 1981. do 1985. godine«.

Dogovorom o razvoju male privrede u regiji Bjelovar za razdoblje od 1981. do 1985. godine definira se obujam male privrede, zatim mjere ekonomske politike kojima će se poticati aktivnost u organizacijama udruženog rada na pripremi projekata za otvaranje objekata male privrede. Potpisnici dogovora (skupštine općina u regiji, Privredna komora regije Bjelovar, međuopćinsko sindikalno vijeće, Konferencija SSRN regije Bjelovar i udruženja samostalnih privrednika općine u regiji Bjelovar) preuzeli su obavezu da će svaka općina izraditi program razvoja male privrede, te samoupravni sporazum kojim će osigurati realizaciju Programa razvoja male privrede na svom području (čl. 16. Dogovora o razvoju male privrede).

LITERATURA

1. DRUŠTVENI PLAN JUGOSLAVIJE 1981.-1985. Beograd 1981.
2. DOGOVOR O OSNOVAMA PLANA O NEPOSREDNIM CILJEVIMA I ZADACIMA POLITIKE DRUŠTVENO-EKONOMSKOG RAZVOJA ZAJEDNICE OPĆINA BJELOVAR U RAZDOBLJU OD 1981. do 1985. godine.
3. DOGOVOR O OSNOVAMA DRUŠTVENOG PLANA ZAJEDNICE OPĆINA BJELOVAR U REGIONALNOM RAZVOJU I RAZVOJU PRIVREDNO NEDOVOLJNO RAZVIJENIH OPĆINA U RAZDOBLJU OD 1981. do 1985. g.
4. DOGOVOR O OSNOVAMA DRUŠTVENOG PLANA ZAJEDNICE OPĆINA BJELOVAR O RAZVOJU MALE PRIVREDE NA PODRUČJU ZAJEDNICE OPĆINA BJELOVAR ZA RAZDOBLJE OD 1981. do 1985. god.
5. KURUC J. MALA PRIVREDA I NJEN UTJECAJ NA PRIVREDNI RAZVOJ REGIJE BJELOVAR (magistarski rad), Zagreb, siječanj 1982. god.
6. MESIĆ Z., PROBLEMI POTICANJA RAZVOJA MALE PRIVREDE U USR HRVATSKOJ, Zagreb 1980.
7. REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU: Dokumentacija, 1973. br. 13
8. SAVEZNI ZAVOD ZA STATISTIKU: Statistički godišnjak za 1981.
9. SLUŽBA DRUŠTVENOG KNJIGOVODSTVA - Sjedište Bjelovar: Analiza poslovanja OOUR privrede za I-XII 1982. na području Zajednice općina Bjelovar, Bjelovar, ožujak 1983. god.
10. STATISTIČKI GODIŠNJAK ZAJEDNICE OPĆINA BJELOVAR 1980.
11. STANKOVIĆ N., Mala privreda u udruženom radu, Beograd 1977.
12. ZAVOD ZA DRUŠTVENO PLANIRANJE I STATISTIKU OPĆINE KOPRIVNICA: Analiza uvjeta i mogućnosti razvoja male privrede na području općine Koprivnica, Koprivnica 1980.
13. ZAVOD ZA DRUŠTVENO PLANIRANJE I STATISTIKU ZAJEDNICE OPĆINA BJELOVAR: Analiza mogućnosti razvoja regije Bjelovar za razdoblje 1981-1985. godine (Novelirani podaci), Bjelovar 1980. godine.